

כתובות ב: ADDENDUM

משה שווערד

1. שו"ע או"ח סימן קח

(ח) מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה; וכן מי שהיה טרוד בצורך ממנו שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל; וכן מי שהוא שכור ולא התפלל, כולם חשובים אנוסים, ויש להם תשלומין: הגה - מיהו לכתחלה לא יעבור זמן תפלה משום הפסד ממון (ת"ה סי' ה):

2. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת כתובות דף ב עמוד ב

אלמא קסבר רבא אין אונס בגיטין. והא דמעיקר הדין הי' צריך להיות שיש טענת אונס כתב רש"י לקמן (ג' ע"א ד"ה דמדאורייתא) שמצינו טענת אונס מה"ת שנא' ולנערה לא תעשה דבר, וכ"ה בגמ' נדרים (כ"ז ע"א) גבי ההוא גברא דאתפס זכוותי בב"ד ואמר אי לא אתינא עד ל' יום ליבטלון זכוותאי, ואיתניס ולא אתא וכו' א"ל רבא אונס הוא ואנוס רחמנא פטרי' דכתיב ולנערה לא תעשה דבר, ולכאן צ"ע מה ילפינן מהתם דהא התם לא מיירי אלא גבי עונש ומנ"ל דמעשה הנעשה באונס לא נחשב כאילו נעשה, וצ"ל כמש"כ האחרונים (חמדת שלמה או"ח סי' ל"ח) דאונס אי"ז רק פטור מעונש אלא דמעשה הנעשה באונס כאילו לא נעשה, ומקור הדברים הוא דעי' ברמב"ם (פ"ה מיסוה"ת ה"ד ופ"כ מסנהדרין) דאפי' בג' עבירות שדינם שיהרג ואל יעבור אם אנסוהו ועבר באונס אין ממיתין אותו ומהאי קרא דלנערה לא תעשה דבר, ולכאן יל"ע דהא האי קרא מיירי גבי נערה המאורסה ושם הא לא עשתה שום מעשה אלא שבאו עלי' וא"כ מנ"ל להיכ"ת שעשה מעשה באונס דאין נענש ע"ז, אלא דע"כ האי קרא מיירי גם בהיכ"ת שעשתה מעשה ומצד הדין צריכה ליהרג ואעפ"כ אינה נענשת משום דעשתה כן באונס, ומזה ילפינן שמעשה שנעשה באונס כאילו לא נעשה, וכע"ז מצינו בע"ז (נ"ד ע"א) גבי נעבד דפסול לקרבן (דילפינן מן הבקר להוציא הנעבד) ואמרינן התם (לחד מ"ד) דאם נעבד באונס שאנסוהו עכו"ם להשתחות לבהמה לא נאסר דאונס רחמנא פטרי' מולנערה לא תעשה דבר, והיינו כנ"ל דאונס אי"ז רק פטור מעונש אלא כאילו לא נעשה ודו"ק (ע"י מ"ש בהערות חולין קט"ו. קידושין נ"ז: וקו"ת ח"ג סי' קל"ב).

3. סוכת דוד

(צג) והנה הקצוה"ח הקשה עוד, מסוגייתנו דדייק הא חלה הרי זה גט, והוכיח הש"ס מזה דאין אונס בגיטין, ולדברי האגודה, דלמא חלה לא משום שהי' יכול לבוא קודם שחלה, אבל מת אינו גט אע"ג דיכול לבוא קודם שמת, משום דאין גט לאח"מ, אלא מוכח דכל שנאנס בסוף הזמן הוא אונס, ע"כ.
ועיין בנתיבות שהקשה ג"כ, מהא דהתנה אם לא אתינא עד ל' יום, ופסקו מברא, ואמר לא שמי' מתיא, ומביא הש"ס ראי' מזה דאין אונס בגיטין, ומאי ראי' שאני הכא שבא ביום אחרון ואינו אונס שהרי הי' יכול לבוא קודם יום האחרון, לדברי האגודה, ע"כ.

(צא) ועיין קצוה"ח נ"ה א', שהביא הב"י סימן ר"ז וז"ל ומצאתי כתב בשם ספר אגודה, בראשונה הי' נטמן ביום אחרון של י"ב חודש כדי שיהי' חלוט לו התקין הלל הזקן שהיא חולש את מעותיו ללשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס, ואימתי שירצה הלה יבוא ויטול מעותיו (גיטין ע"ה), מכאן נראה שאדם שנדר (היינו נשבע) לעשות דבר ביום בתוך ל' יום או זמן אחר, ולא נאנס תוך הזמן והי' יכול לעשות, ובמזמא דמשלם זמני' נאנס לא קרי אונס, מדהוצרך הלל לתקוני דהא הכא נאנס ביום אחרון עכ"ל.

(טז) ועיני בחי הגר"ח על הש"ס שכתב לתרץ דיש שני מיני תנאים, א' שהזמן אינו עצם של התנאי, ב' שהזמן הוא מעצם התנאי, והיינו ע"מ שתשמישי אבי ג' שנים, זה הזמן דג"ש מעצם התנאי הוא, דבעינן שתשמשנו ג"ש, ואם יחסר יום אחד לא נתקיים התנאי, אבל ע"מ שיתן מנה בתוך ל' יום, או אין הזמן מעצם התנאי, ולפי"ז כשנשבע שיפרע תוך ל' יום, הלא בכל רגע של תוך ל' יום יכול לקיים תנאו, ולכן אם נאנס ביום אחרון אי"ז אונס שהי יכול לקיים מקודם דהלא השבועה היתה רק שיהי פירעון בתוך הל' יום. אבל כאן כשהתנה אם לא באתי מכאן ועד ל' יום, הכונה דבעינן הלא באתי של ל' יום, ואם יום אחד נאנס הלא חסר קיום התנאי דיש כאן רק הלא באתי של כ"ט יום, ולכן אפילו נאנס ביום אחרון יש טענת אונס שחסר הלא באתי של יום ל', וכן בחלה, שכיון שהתנה אם לא באתי עד יב"ח, בעינן הלא באתי של כל יב"ח, ע"כ תו"ד.

(ק) ועיני נימוק"י ב"ק כ"ג, שכתב וכן מי שנתחייב להבירו בשבועה שיתן לו מעות יום פלוני, ונזכר בעוד היום גדול, ואומר בלבו עדיין יש לי פנאי, והלך לעסקיו ושכח עד שעבר היום, הרי זה כאנוס, ע"כ. וזה לכאורה דלא כאגודה הנ"ל, דחשיב לו שעבר על שבועתו, ולענין תפילה מנחה, כתב הנימוק"י לחלק דאם הלך לעסקיו ושכח להתפלל בעוד שהי מותר לו לילך לעסקיו, ושכח אח"כ או מקרי שטעה ואינו מזיד ופושע ויש לו תשלומין, אבל אם התחיל בשעה שאסרו חז"ל כגון שלא ישב לפני הספר סמוך למנחה, שמא יעבור, וכיון שאינו רשאי לומר אני אעשה ולא אעבור, כשעושה הרי הוא כפושע, עכ"ל, והב"י והב"ח חולקין גם בזה וס"ל דהוי כמו שוגג מכיון שסבור שלא ישכח.

4. שעורי ר' דוד מסכת כתובות דף ב עמוד ב

(קמא) אי מוכח מסוגיין דאונס ביום אחרון חשיב אונס ... ובכתבי - הגר"ח כתוב ליישב, דהאגודה מיירי דוקא באופן שהתנאי היה לעשות איזה מעשה פעם אחת במשך זמן מסוים, דבזה כתב שפיר דכיון שלא היה אונס כל הזמן והיה יכול לקיים תנאו קודם שנאנס, לא חשיב אונס כלל.

אבל הכא באומר הרי זה גיטיך אם לא באתי מכאן ועד ל' יום, או עד י"ב חודש, הוי הזמן מעצם התנאי, דהתנאי הוא שיהיה מצב של אי ביאה במשך כל זמן זה, וא"כ בזה פשוט דאם חסר יום אחד מהי"ב חודש הרי חסר בכל קיום התנאי, וא"כ אפי' אם היה אונס רק ביום אחרון, דלא חשיב שנתקיים התנאי ביום זה, חסר בכל התנאי, ולכן שפיר אמר בגמ' דגבי תנאי דאם לא באתי אף דנאנס ביום אחרון חשיב אונס, ומוכיח שפיר דאין אונס בגיטין. [וע"ע שם מה שהאריך לבאר גבי בתי ערי חומה, הובא לעיל סימן ט'].

קמד) מ"ט לא הביא השו"ע דעת האגודה לענין תפילה כמו לענין שבועה

גמ' אתא בסוף תלתין יומין ופסקיה מברא וכו'. הבאנו לעיל (ס"ק קל"א) דברי האגודה, שכתב דאונס ביום אחרון לא מיקרי אונס. והביאו הרמ"א (ביו"ד סי' רל"ב סעי' י"ב) גבי מי שנדר או נשבע לעשות איזה דבר בתוך ל' יום, והמתין ליום אחרון, ולבסוף נאנס, דדעת הר"ן דמיקרי אונס, ודעת האגודה דלא מיקרי אונס. והנה בשו"ע (או"ח סי' ק"ח סעיף ח') כתב, וז"ל, מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, וכו', חשובים אנוסים ויש להם תשלומין, ע"כ.

והקשה במ"א (סקי"א) דהרי ביו"ד הביא הרמ"א מחלוקת בזה, לענין שבועה, דלדעת האגודה אונס ביום

אחרון לא הוי אונס, וכנ"ל, וא"כ מ"ט הכא נקט השו"ע בפשיטות דחשיב אונס, ויש לו תשלומין. וביותר צ"ע, דבנימו"י בב"ק ספ"ב (בדפי הרי"ף דף י ב) הביא ב' הדינים, חדא לענין תפילה דמי שלא התפלל מפני שסבור שישאר לו זמן אח"כ, ולבסוף שכח או נאנס, אינו נקרא מזיד אלא שוגג ויש לו

תשלומין, וכן מי שנשבע ליתן מעות לחבירו ביום פלוני ואמר בלבו עוד היום גדול ולבסוף שכח הרי זה כאנוס.

ואח"כ כתב [הנימו"י] ומיהו לענין תפילה יש לחוש יותר, מפני שאמרו חז"ל לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה, ולא לדין שמא יעבור, וכיון שזה אינו רשאי לומר אני אעשה ולא אעבור, כשעושה הרי הוא כפושע כנ"ל עכ"ל. והיינו דלענין תפילה הוי פשיעה יותר.

וא"כ הרי ביותר קשה, כיון דתפילה הוי פשיעה טפי, מ"ט לא הביא השו"ע ג"כ דעת האגודה דלא מיקרי אונס, כמו שהביאו לגבי שבועה, ואמאי נקט בפשיטות דהוי אונס. וכתב המ"א, דצ"ל דדוקא גבי שבועה, דחמיר טפי, חשש לחומרא.

וכתב דבאמת דיש לדחות ראיית האגודה מבתי ערי חומה, דהתם לא שייך כלל אונס [כסברת הקצוה"ח הובא לעיל ס"ק קל"ב] דהתם אין החליטה ע"י שאינו גואל, אלא החליטה היא תיכף, ורק דיש לו זכות גאולה בתוך שנה, וא"כ לא שייך בזה אונס כלל, אלא כיון דעכ"פ עבר השנה אין לו הזכות, ואינו כלל משום דאונס ביום אחרון לא חשיב אונס, וכ"כ שם בהגהות הגרעק"א דהמכר נגמר מיד, אלא דרחמנא זיכה להמוכר שיכול לגאול, ולא שייך בזה אונס ע"ש.

קמה) אי גבי תפילה שייך אונס ביום אחרון

אמנם בעיקר דברי המ"א צ"ע טובא, מה שייך כלל דין אונס ביום אחרון, גבי תפילה, דאטו מה שחייב להתפלל בסוף הזמן הוא מחמת החיוב תפילה שהיה לו קודם, הא פשוט דכל רגע ורגע הוי חיוב תפילה מצד עצמו.

דהא אפי' קטן שהגדיל סמוך לסוף הזמן תפילה, [כגון שהביא ב' שערות], נמי חייב להתפלל, וע"כ משום דכל רגע ורגע הוי חיוב חדש מצד עצמו להתפלל.

וא"כ מה שייך כלל לומר בזה דאם לא התפלל בתחילה מחמת שסבור שישאר לו זמן ולבסוף נאנס, לא יחשב אונס, דמה אכפ"ל דעל החיוב תפילה של תחילת הזמן היה פושע, סו"ס על החיוב תפילה שחל עליו בסוף הזמן לא היה פושע אלא אונס, ושפיר כתב השו"ע דבזה לכו"ע יש לו תשלומין.

ודוקא גבי שבועה דהוי עליו אותו חיוב לעשות הדבר בתוך ל' יום, ולא מתחדש חיוב כל רגע ורגע, שפיר אמרינן דכיון שבתחילה לא היה אונס, שוב לא מיקרי אונס אף שנאנס לבסוף, כיון דעכ"פ היה לו לעשותו קודם, משא"כ הכא בתפילה דהוי חיוב חדש כל רגע, א"כ פשוט דכיון דבשעת החיוב שחל עליו בסוף, היה אז אונס, יש לו תשלומין, כמ"ש, וצ"ע.

אכן יתכן דהיכא דהאונס לבסוף היה ע"י שנעשה שוטה, שפיר יהא תלוי בדין אונס ביום אחרון, דהרי כיון דנעשה שוטה שוב לא נתחדש עליו חיוב תפילה בסוף הזמן, וכל חיובו היה רק בתחילה, והדין תשלומין הוי נמי רק עבור מה שהיה חייב בתחילת הזמן, וכיון דבתחילה היה פושע, א"כ אם אונס ביום אחרון לא מיקרי אונס, אין לו דין תשלומין.

קמו) בדין קטן שהגדיל בתוך ימי אבילות, או באמצע שבת

והנה הרא"ש בסוף מו"ק (פ"ג סי' צ"ו) כתב בשם רבינו מאיר, מי שמת אביו או אמו, והיה קטן באותה שעה, והגדיל בתוך שלשים יום, חייב להתאבל משהגדיל שבעה ושלשים, ולא אמרינן דכיון דבשעת מיתה לא היה ראוי להתאבל, יפטר עולמית, כיון דאין דיחוי אצל מצות, כדאיתא ביבמות (דף לג א) דאם הביא שתי שערות בשבת חל עליו איסור זרות ושבת בבת אחת, ואף על גב דבתחילת השבת היה קטן ולא היה עליו חיוב שבת, לא אמרינן הואיל ונדחה ביהש"מ אידחי כולי יומא מאיסורא דשבת.

והתם נמי צ"ע כנ"ל [וכן הקשה עליו הרא"ש שם בסופו] דאטו החיוב שבת הוי מחמת הרגע הקודם, הא פשוט דכל רגע ורגע הוי חיוב חדש כשלעצמו מחמת דעכשיו הוא שבת, וא"כ מהיכי תיתי לא יתחייב קטן שהגדיל באמצע שבת, סו"ס יהא חייב מחמת הרגע דעכשיו, ומה הוכיח מזה דאין בזה דין דיחוי, וצ"ע.